

Sibelius kulttuuridiplomatian välineenä Saksassa 1935–1944

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Historia
Kandidaatintutkielma
1.11.2017
Lauri Posio

Sisällysluettelo

Johdanto	3
1. Sibelius 70 vuotta: Kulttuuridiplomatian lähtölaukaus Saksassa	9
2. Järjestelmälliset 75-vuotispäivät	15
3. Suomen 25-vuotinen itsenäisyys ja Sibelius-diplomatian pienentynyt rooli	18
Loppulause.....	22
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	23

Johdanto

Kandidaatintyöni aiheena on Sibelius kulttuuridiplomatian välineenä Saksassa 1935-44. Sibelius on maailmanlaajuisesti ollut kenties Suomen tunnetuin kulttuurihenkilö jo yli sata vuotta. Tätä taustaa vasten on erityisen mielenkiintoista tutkia, miten Sibeliusta käytettiin kulttuuridiplomatiassa. Sibeliuksen suuri suosio Hitlerin ajan Saksassa tekee siitä puolestaan ideaalin paikan ja ajankohdan tutkimukselle.

Ajalliseen rajaukseen vuodet 1935-44 ovat hyvin luonnollinen vaihtoehto. Sibeliuksen 70-vuotispäiviä vietettiin 1935, kun puolestaan 1944 Suomi vetäytyi maailmansodasta ja välit Saksaan menivät poikki. Suuri osa ennen 1930-luvun puoliväliä syntyneestä arkistomateriaalista tuhoutui toisen maailmansodan melskeissä, kun taas Suomella ei ollut kummassakaan Saksassa suurlähetystä vuosina 1945-73 poliittisista syistä; myös näiden syiden takia valitsemani aikarajaus oli ainoa järkevä vaihtoehto. Tutkimuksen kannalta valitsemani vuodet toimivat kuitenkin hyvin, sillä Sibeliuksen näkyvyyttä Saksassa edistettiin eniten nimenomaan vuodesta 1935 lähtien.

Historiallisena kontekstina valittua aikakautta leimaa tietenkin toinen maailmansota ja sitä ennen Euroopan tilanteen ”kuumentuminen”. *Elina Melginin* mukaan Suomen kulttuuridiplomaattinen työ lähti kunnolla käyntiin Pariisin maailmannäyttelystä vuonna 1900, siis reilusti ennen maamme itsenäisyyttä. Heti Suomen itsenäistyttyä yksittäiset henkilöt olivat huolehtineet maakuvan edistämisestä ulkomailla, mutta lähetystöt saivat tämän roolin, kun ne perustettiin.¹ Kulttuurivienti ja -diplomatiä lisääntyi 1930-luvun lopussa, kun puolustusvoimat sai ulkomaanpropagandan tehtäväkseen ulkoasianministeriöltä; tutkimukseni aikarajauksen alussa ulkoasianministeriö oli vielä vastuussa tästä työstä.²

Kulttuuridiplomatian määrittelen tutkimukseni yhteydessä tietoisesti pyrkimyksiksi käyttää kulttuuria – johon Sibelius tietysti kuuluu – omien arvojen ja maakuvan edistämiseen. Kulttuuridiplomatian ja propagandan ero käsitteenä vaikuttaa aika häilyvältä. Propagandan määrittelen tutkimuksessani lähinnä kulttuuridiplomatiaa

¹ Melgin 2014, 34-35.

² Melgin 2014, 76.

räikeämmäksi, osittain liioitteluun perustuvaksi maakuvan edistämiseksi. Ennen toisen maailmansodan loppua propaganda miellettiin käsitteenä eri tavoin Suomessa. Termille oli positiivisempi konnotaatio, ja sitä käytetään runsaasti arkistomateriaalissa. Oikeastaan mitään korvaavaa käsitettä sille ei tuolloin edes ollut. Määritelmällisesti en siis erota tutkimuksessani propagandaa ja kulttuuridiplomatiaa kovin tiukasti, vaan myös kulttuuripropagandan käsitän kuuluvan osaksi kulttuuridiplomaattisia keinoja. Propagandan käsitän kuitenkin luonteeltaan usein kansallisemmaksi kuin kulttuuridiplomatia, joka on perusteiltaan kansainvälistä toimintaa. Itse Berliinin lähetystö määritteli kulttuuridiplomaattisen toimintansa ennen kaikkea propagandaksi – suomalaisen kulttuurin edistämiseksi sillä oli käytössään nimenomaan propagandarahasto. Kun yksittäisiä henkilöitä käytettiin kulttuuridiplomatian välineinä, siitä käytettiin 30-luvulla käsitettä henkilöpropaganda, ja tämä päti myös Sibeliuksen kohdalla.³ Tutkimuskirjallisuudessa julkisuusdiplomatia on esiintynyt varsin samamerkityksenä käsitteenä kuin kulttuuridiplomatia, mutta itse käytän tutkimuksessani jälkimmäistä käsitettä; julkisuusdiplomatian miellän käsitteenä laajempaa, tavallisiin kansalaisiin tähtäävänä vaikuttamisena. Se ei välttämättä ole kulttuurillista.

Pääasiallinen tutkimuskysymykseni on, miten Berliinin lähetystö pyrki käyttämään Sibeliusta Suomen maakuvan edistämiseksi Saksassa 1935-44, mitä sitten tutkin ennen kaikkea kolmien juhlallisuuksien näkökulmasta: Sibeliuksen 70- ja 75-vuotispäivät sekä Suomen 25-vuotisen itsenäisyyden juhlallisuudet. Tutkin, mitä keinoja Berliinin lähetystö käytti kulttuuridiplomaattiseen työhön ja kuinka keskusjohtoista se oli. Lisäkysymyksinä on, kuinka johtava rooli Sibeliuksella oli suomalaisen kulttuuridiplomatian ”keulakuvana” Saksassa, ja millaista ylipäätään oli suomalainen kulttuuridiplomaattinen vaikuttaminen maassa. Näille kysymyksille on kuitenkin annettu vähemmän aikaa ja tilaa – ne luovat hyvin kontekstia, mutta eivät saa viedä tilaa pääkysymykseltä. Ulkoasianministeriön ja myöhemmin puolustusvoimain johtamana kulttuuridiplomaattinen työ oli Suomessa varsin keskusjohtoista, mutta keskityn tutkimuksessani nimenomaan Berliinin lähetystön rooliin ilmiössä.

³ Melgin 2014, 54.

Lähdeaineistonani käytin Berliinin suurlähetystön arkistoa, josta löytyi kaikenlaista hyödyllistä: Suurlähetystön kirjeenvaihtoa, lehtileikkeitä, konserttien ohjelmanumeroita ja esipuheita sekä niin edelleen. Erityisesti tarkastelin kiertokirjeitä ja muuta virallista ohjeistusta, mitä ulkoasianministeriö lähetti ensin suurlähetystölle ja lähetystö sitten eteenpäin suomalaisille konsulinvirastoille Saksassa. Myös raportteihin keskityin, sen sijaan lehtileikkeet jätin vähälle huomiolle. Kuten nimestä voi päätellä, arkiston aineiston on luonut Suomen Berliinin suurlähetystö. Lähetystö ei kuitenkaan ole suoranaisesti tuottanut kaikkea aineistoa itse, vaan sinne lähetettyjä kirjeitä ja sähköitä on arkistoitu ilmeisen runsaasti. On mahdollista, että lähetystö on jättänyt joitain dokumentteja tietoisesti arkistoimatta. Tämä kuitenkin tuskin vaikutti Sibeliukseen liittyvään materiaaliin.

Osa lähetystön arkistosta tuhoutui pommituksissa vuonna 1943. Tämä asetti työlleni haasteita, mutta paljon nimenomaan Sibeliukseen liittyviä asiakirjoja säästy. Tutkimusta tehdessäni sain selville, että ulkoasianministeriön arkistossa oli säilynyt paljon raportteja sekä muita saapuneita kirjeitä Berliinin lähetystöltä, joita ei jälkimmäisestä löytynyt, ilmeisesti niiden tuhoutumisen takia – oli jo liian myöhäistä lähteä Helsinkiin tutkimaan tätä arkistoa, kun asian huomasi. Tämän aineiston puuttuminen onkin huomattava puute työssäni.

Arkistoaineistoa olisi löytynyt toki muualtakin, mutta rajasin tietoisesti tutkimukseni koskemaan nimenomaan Berliinin lähetystön toimintaa. Laajemmassa tarkastelussa voisi käyttää ulkoasianministeriön arkiston lisäksi myös ainakin valtion tiedotuselinten ja Pohjoismaisen Taideliiton arkistoja. Kandintyön rajallisuuden takia näitä ei ollut mahdollista ottaa tarkasteluun, mutta ne tulisivat kysymykseen laajempaa tutkimusta, kuten gradua, tehdessä.

Metodinani käytin lähdekriittistä lukutapaa – eli siis johdin päätelmäni arkistolähteiden ja tutkimuskirjallisuuden kohdalta, kiinnittäen huomiota tiedon luotettavuuteen. Arkistoaineiksen luotettavuus ei vaikuttanut kyseenalaiselta sitä lukiessani. Raportit olivat pääsääntöisesti suoria ja helppolukuisia, olivathan ne viranomaisilta toisille tehtyjä. Ei ole syytä olettaa, että niihin olisi jäänyt ainakaan tahallisia virheitä. Koska osa arkistosta tuhoutui pommituksissa, on syytä olettaa, että aineistossa oli aukkoja.

Aiheeseeni liittyvää tutkimuskirjallisuutta ei mitenkään mahdollisesti paljon ole, mutta hyödyllistä tutkimusta löytyi kuitenkin tarpeeksi, että pystyin sillä työtäni tukemaan. Kulttuuridiplomaattista vaikuttamista on ylipäätään tutkittu varsin vähän. Päällimmäisenä tutkimuksista mainittakoon Elina Melginin väitöskirja *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiata?: Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937-52*, joka käsittelee laajasti myös Sibeliuksen roolia tässä maakuvasta viestimisessä. Risto Peltovuoren tutkimuksesta *Suomi saksalaisin silmin 1933-1939* oli myös suuri apu omalle työlleni. Se kertoi suomalaisen maakuvan kehityksestä sekä Suomen viranomaisten sen eteen tekemästä työstä natsi-Saksassa. Löysin tutkimukseni loppupuolella vielä erittäin hyvän väitöskirjan, saksalaisen Gleissnerin *Der unpolitische Komponist als Politikumin*. Se käsitteli Sibeliuksen käyttöä osana politiikkaa natsi-Saksassa. Muuten tämä väitös olisi ollut tarkoituksiini lähes täydellinen, mutta en pystynyt hyödyntämään sitä täysin, sillä tieteellinen saksa osoittautui hyvin vaikeaksi suhteessa omaan kielitaitooni.

Rakenteeltaan työni jakautuu kolmeen päälukuun, joissa ei ole alalukuja. Käsittelem Sibeliuksen-diplomatiata kolmen aiemmin mainitsemani juhlan kautta, joille olen varannut oman luvun. Jokaisessa luvussa on vähän historiallista taustaa kulloisestakin tilanteesta, minkä lisäksi johdannossa on vielä hieman yleisemmin lisää. Lukujen lopussa kokoan merkittävät asiat yhteen, ja loppulauseessa kursin vielä kokonaisuudet kasaan.

Sibeliuksen merkitys

Moni tekijä mahdollisti Sibeliuksen tehokkaan käytön kulttuuridiplomaattisena välineenä. Musiikilla oli kansallissosialistien kulttuuri-ihanteissa korkein asema. Perinteisiin orkestereihin, sinfoniakonsertteihin, oopperanäytäntöihin, musiikkijuhlisiin uhrattiin paljon rahaa. Koska Hitler oli tunnetusti musiikkimies, etenkin muille natsijohtajille oli tärkeää näyttää saksalaisuutensa osallistumalla. Perinteisen klassisen

musiikin suosio nousi Saksassa, ja tämä puolestaan mahdollisti Sibeliuksen hyödyntämisen.⁴

Suomen ja Saksan kulttuurillinen yhteistyö oli tiivistä koko 30-luvun – kulttuuri oli Saksallekin tärkeä propagandan väline⁵. Edellä mainittujen seikkojen vuoksi musiikilla ja Sibeliuksella olikin tässä yhteistyössä erityinen asema. On kuitenkin syytä mainita, ettei Sibeliusta viety fyysisesti henkilönä. Hän ei lukuisista kutsuista huolimatta vierailut kertaakaan Saksassa Hitlerin aikana korkeaan ikäänsä vedoten.

Sibeliuksen suosio natsi-Saksassa oli huippuvuosina valtaisa; *Gleissnerin* mukaan voidaan puhua jopa Sibelius-kultista Saksan kulttuuripiireissä. Sibeliuksen suosio lähti nousukiitoon vuonna 1935, kun hänen musiikkiaan soitettiin monessa suomalaisten toimesta Saksassa järjestetyssä juhlassa. Sen jälkeen se nousi ja laski vuosien mittaan, mutta oli koko ajan korkea.⁶ Vuonna 1944 Sibelius kuitenkin joutui paitsioon, kun Suomi vetäytyi sodasta, eikä hänen musiikkinsa ole saavuttanut Saksassa merkittävää huomiota sen jälkeen.

Berliinin suurlähetystö

Berliinin suurlähetystön historia alkaa jo ajalta ennen Suomen itsenäisyyttä. Epävirallinen, lähetystöntapainen elin oli toiminnassa Berliinissä jo vuonna 1914 jääkäriliikkeen myötä. Tuolloin lähetystön ensisijainen tehtävä oli lisätä tietoisuutta Suomesta ja jääkäreistä Saksassa, mutta mikään virallinen Suomen viranomaisen tämä elin ei tietenkään ollut. Tuolloin ei vielä harjoitettu kulttuuridiplomatiaa, vaan propaganda keskittyi jääkäriliikkeeseen ensimmäisen maailmansodan aikana.⁷

Lähetystö ei tehnyt säännöllisesti työtä kulttuuri- tai muunkaan propagandan saralla ennen 1930-luvun puoliväliä, vaan sen huomio keskittyi lähinnä kauppasuhteiden edistämiseen. Vuonna 1933 lähettilääksi nimitettiin Aarne Wuorimaa, joka toimi työssä

⁴ Peltovuori 2005, 194.

⁵ Melgin 2014, 134.

⁶ Gleissner 2002, 149-150.

⁷ Saarinen *et al.* 2001, 13-14.

vuoteen 1939 asti.⁸ Hänen aikanaan aloitettiin säännöllinen kulttuuridiplomaattinen työ, johon kuului myös Sibeliuksen ja hänen sävellystensä propagointi. Saksassa pidettiin lukuisia suomalaisen kulttuurin tapahtumia vuonna 1935, ja niitä huomioitiin laajasti lehdistössä – lähetystön kulttuuridiplomaattinen työ lähtikin tuona vuonna kunnolla käyntiin.⁹ Wuorimaa ei vaikuta itse olleen kovin innostunut kulttuurin edistämisestä, mutta hän arveli lähetystön silti onnistuneen tässä työssä hyvin.¹⁰

Kulttuuridiplomaattinen työ jatkui vuoteen 1939 asti säännöllisesti, mutta talvisota siirsi lähetystön päähuomion sotaan ja tavanomaiseen diplomaattiseen työhön Saksassa. Saksan merkitys Suomelle kasvoi, ja tästä syystä myös suurlähettilästä vaihdettiin. Wuorimaa oli rakentanut hyvät suhteet saksalaisiin virkamiehiin, mutta hänen tilalleen suostuteltiin entinen pääministeri T. M. Kivimäki.¹¹ Tämä kertoo Saksan-suhteiden kasvaneesta merkityksestä.

Lähetystön henkilökunta kasvoi nopeasti, ja saavutti huippunsa vuonna 1941 Suomen liittyttyä Saksan rinnalle sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Suurimmillaan lähetystössä työskenteli yli 40 henkilöä. Vaikka kulttuuri ei kuulunutkaan sodan aikana lähetystön päähuomioihin, sillä oli kuitenkin henkilökuntaa auttamaan tapahtumien järjestelyssä ja hankkimaan lehdistönäkyvyyttä suomalaiselle kulttuurille.

⁸ Saarinen *et al.* 2001, 25.

⁹ Saarinen *et al.* 2001, 26-27.

¹⁰ Wuorimaa 1967, 61-62.

¹¹ Saarinen *et al.* 2001, 29.

1. Sibelius 70 vuotta: Kulttuuridiplomatian lähtölaukaus Saksassa

Suomalaisilla lähetystöillä oli 1930-luvun puolivälissä vain vähää rahaa kulttuuridiplomaattiseen työhön, tai ajan termeillä maapropagandaan. Lähetystöillä oli kuitenkin käytössään rahasto maapropagandaan varten. Berliinin lähetystö oli Suomen tärkeimpien joukossa, joten sillä oli myös tähän tarkoitukseen käytössään enemmän rahaa kuin monella muulla lähetystöllä.¹² Vuonna 1935 vietettiin Sibliuksen 70-vuotispäiviä ympäri Euroopan¹³ – ulkoasianministeriö piti siitä huolen ohjeistamalla lähetystöjä, mukaan lukien Berliiniä. Sibelius-juhlat nähtiin hyvänä tilaisuutena kulttuuripropagandaan, johon pyrittiin saamaan mukaan kaikki eurooppalaiset lähetystöt.¹⁴

Sibelius ei ollut Saksassa kovinkaan tunnettu ennen 30-lukua, mutta natsien valtaannousu tarjosi hänen kansallisromanttisille sävellyksilleen sopivan mahdollisuuden. Klassinen musiikki oli noussut Saksassa tärkeimmäksi taiteenlajiksi, ja kansallissosialistien ”*Blut und Boden*”-ideologia arvosti sellaista perinteitä kunnioittavaa musiikkia, jollaista Sibelius edusti. Maaperä Sibliuksen vastaanotolle olikin siksi erityisen hyvä vuonna 1935.¹⁵ Tämän vuoksi 70-vuotispäivät tarjosivat oivan tilaisuuden ulkoasianministeriölle lisätä tietoisuutta maastamme. Suomen maakuvaan ei oltu kiinnitetty paljon huomiota sitten Pariisin vuoden 1900 maailmannäyttelyn,¹⁶ joten voidaan sanoa Sibliuksen 70-vuotisjuhlallisuuksien olleen Suomen siihenastisen itsenäisyysajan tärkein hetki kulttuuridiplomatian kannalta.

Saksalainen *Nordische Gesellschaft*-yhdistys (NG) avusti lähetystöä merkittävästi juhlallisuuksien vietossa. Yhdistys oli perustettu pari vuotta aiemmin juurruttamaan saksalaista ideologiaa Pohjoismaihin, ennen kaikkea maiden kulttuurihenkilöiden kautta.¹⁷ Sibliuksen kautta NG pyrki levittämään omaa ideologista propagandaansa – se olikin jo järjestänyt aiemmin vuonna 1935 Pohjoismaisen kulttuurin tapahtumia.¹⁸

¹² Melgin 2014, 40.

¹³ Tawaststjerna & Tawaststjerna 2003, 436.

¹⁴ Peltovuori 2005, 234.

¹⁵ Peltovuori 2005, 226-227; 234.

¹⁶ Melgin 2014, 31-32.

¹⁷ Peltovuori 2005, 113.

¹⁸ Gleissner 2002, 154.

Siksi Sibelius-juhlatkin olivat sen agendalla. Lähetystö antoi paljon vastuuta NG:lle, joka huolehti paitsi näkyvyyden hankkimisesta juhlallisuuksille myös niiden järjestämisestä pienemmillä paikkakunnilla¹⁹.

Berliinissä pohjatyö Sibelius-juhlallisuuksiin aloitettiin jo monta kuukautta ennen itse merkkipäivää. Syksyn aikana lähetystö oli yhdessä konsulinvirastojen kanssa järjestänyt useita Sibeliukseseen liittyviä tilaisuuksia – Berliinin lisäksi konsertteja oltiin pidetty ainakin Königsbergissä ja Wiesbadenissa. Ulkoasianministeriölle raportoitiin, että nämä tilaisuudet olivat suuria menestyksiä. Kerrottiin myös, että saksalaisessa lehdistössä oltiin laajasti kirjoitettu Sibeliuksesta. Raportti on työn tuloksista hyvin optimistinen:

Saksan sanomalehdistö on useitten viikkojen aikana sisältänyt eri yhteyksissä mainintoja Sibeliuksesta. Juuri näinä päivinä on ollut monissa tunnetuissa lehdissä pidempiä kirjoituksia säveltäjästä, useimmat hänen kuvallaan varustettuna. Näin ollen voidaan todeta, että Sibeliuksen tuntemusta on varsin tehokkaasti ja menestyksellisesti tullut levitettyksi saksalaisen yleisön keskuuteen.²⁰

Olipa tämä optimistisuus aiheellista tai ei, kuukausia aiemmin tehty pohjatyö osoittaa Sibeliuksen 70-vuotispäivien onnistumisella olleen erityinen merkitys lähetystölle ja ulkoasianministeriölle.

Sanaa Sibeliuksen 70-vuotispäivästä lähetystö pyrkiin levittämään hyvin laaja-alaisesti saksalaiselle lehdistölle. Berliinin lähetystö lähetti lukuisille saksalaisille lehdille kirjeen, jossa näille ehdotetaan Sibeliuksen 70-vuotispäivän juhlistamista. Tämä työ ei rajoittunut pelkästään kulttuurialan lehtiin, vaan myös esimerkiksi natsipuolueen äänenkannattajalle, *Nationalsozialistische Parteikorrespondenzille*, lähetettiin sama kehotus. Ehdotuksien ohessa lähetystö laittoi jokaiselle lehdelle myös liitteenä Sibeliuksista käsitteleviä tekstejä.²¹ Materiaali oli ulkoasianministeriön lehdistöosaston valmistelemaa, sillä se oli 30-luvulla vastuussa lehdistön kautta tehtävästä propagandatyöstä²², johon myös Sibeliuksen juhlapäivien viettämisen ympäri

¹⁹ Berliinin lähetystön kirje ulkoasianministeriölle (UM), 15.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. Kansallisarkisto (KA).

²⁰ Berliinin lähetystön kirje UM:lle, 15.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²¹ Berliinin lähetystön kirjeitä lehdistölle, No3207-43/35. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²² Melgin 2014, 12.

Eurooppaa laskettiin kuuluvan. Vaikuttaa siis siltä, ettei lähetystön puolella luotettu siihen, että saksalaisen lehdistön edustajilla olisi kovinkaan laajaa tietoa Sibeliuksesta. Lehdistönäkyvyyden hankkiminen tuntuu luonnolliselta osalta kulttuuridiplomaattista työtä, mutta se täyttää myös julkisuusdiplomatian määreet – onhan syytä olettaa, että lehdistön kautta pyrittiin lisäämään nimenomaan tavallisen kansan tietoisuutta Sibeliuksesta ja sitä kautta Suomesta.

Berliinin lähetystö raportoi Sibeliuksen 70-vuotispäivien juhlallisuuksista varsin kattavasti ulkoasiainministeriölle, etenkin siitä millaisen vastaanoton ne lehdistössä saivat:

Siten on ymmärrettävää, että Sibeliuksen osakseen saama julkisuus on jäänyt latteaksi ja värittömäksi. Saksan lehdistö on kuitenkin omistanut sekä mainittujen kirjoitusten että uutisten ja myöskin konserttiarostelujen muodossa Sibeliuksen merkkipäivälle niin suurta huomiota kuin näissä olosuhteissa on mahdollista.²³

Lähetystön laatimassa raportissa annetaan hyvin kattava esitys siitä, miten Sibeliuksen 70-v. päiviä on Saksassa ja sen lehdistössä huomioitu. Todetaan, että Saksan musiikkipiirien harrastuneisuus ja kiinnostus Sibeliusta kohtaan on ollut tunnetusti vähäinen, joten harvaan lehteen on saatu omakohtaisen tuntemuksen ja ihailun perusteella artikkeleita. Vaikuttaa siis siltä, että lähetystön lähestymistapa lehdistöä kohtaan oli käytännöllinen, eikä tietämys Sibeliuksen sävellyksistä ollut Saksassa alun perin kovinkaan korkealla. Raportti luo mielenkiintoisen kontrastin kaksi kuukautta aiemmin esitettyyn, jossa lähetystö suhtautui hyvin optimistisesti ennen juhlapäivää tehdyn Sibelius-tietoisuuden levityksen tuloksiin²⁴.

Konsulinvirastoille lähetystö antoi kiertokirjeen kautta ohjeistuksen Sibeliuksen 70-vuotispäivien viettoa varten. Ohjeet eivät olleet kovin yksityiskohtaiset, mutta niissä kehoitettiin paitsi järjestämään juhlallisuuksia, mutta myös saamaan Sibeliukselle näkyvyyttä paikallisessa lehdistössä. Tätä varten kirjeen mukana toimitettiin myös

²³ Berliinin lähetystön sanomalehtikatsaus n:o 8 ulkoasianministeriölle, 16.12.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²⁴ Berliinin lähetystön kirje UM:lle, 15.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

aineistoa, jota konsulaatit voisivat puolestaan jakaa eteenpäin paikalliselle lehdistölle.²⁵ Myöhemmin lähetettiin vielä uusi kiertokirje, jossa oli liitteenä lyhyt biografia Sibeliuksesta²⁶. Näistä kiertokirjeistä voidaan päätellä, että nimenomaan lähetystöllä oli merkittävä rooli Sibeliuksen 70-vuotispäivien järjestelyissä ympäri Saksan; konsulaatit pystyivät kyllä järjestelyissään toimimaan varsin itsenäisesti, mutta ylempänä viranomaisena lähetystö kuitenkin niitä ohjeisti sekä avusti materiaalia toimittamalla.

Lähetystö suunnitteli Sibeliuksen 70-vuotispäivien viettoa myös yhteistyössä konsulinvirastojen kanssa. Esimerkiksi Wiesbadenin konsulaatin kanssa käytiin kirjeenvaihtoa liittyen Wiesbadenissa järjestettyyn juhlakonserttiin. Mitä ilmeisimmin konsulaatti oli onnistunut vakuuttamaan merkittäviä ihmisiä Sibeliuksen vuosipäivän juhlistamisen tärkeydestä, kun itse Wiesbadenin pormestari lähetti konsulaatille kirjeen, jossa vakuutteli Sibeliuksen olevan esillä lehdistössä tämän syntymäpäivänä.²⁷

Sibelius-juhlia järjestettiin myös organisaation kautta; yksityishenkilöillä oli välillä suurikin rooli. Königsbergissä yliopistonlehtori Valtonen halusi juhlistaa Sibeliuksen merkkipäivää näkyvästi yhdessä suomalaisten vaihto-opiskelijoiden kanssa. Rahoitusta tilaisuuteen hän pyysi suoraan ulkoasianministeriöltä, joka kuitenkin ohjasi hänet Berliinin suurlähetystön puoleen. Samalla ministeriö määräsi lähetystön rahoittamaan tilaisuutta omista ”mainosvaroistaan”.²⁸ Tällainen suora määräily rahojen käytöstä vaikuttaa kuitenkin poikkeustapauksesta, enkä löytänyt siitä enempää esimerkkejä lähdeaineistossa. Rahojaan lähetystö kuitenkin varjeli tiukasta, vaatien Valtoselta tarkkaa tilitystä niiden käytöstä – mikä kyllä saatiinkin²⁹.

Toisena esimerkkinä pianisti Sigrid Schneevoigt ehdotti suurlähettiläs Wuorimaalle osoittamassaan kirjeessä, että tämä suostuttelisi Berliinin radiohenkilöitä ottamaan hänet Sibeliusta soittamaan juhlapäivän kunniaksi.³⁰ Wuorimaa ja Schneevoigt kävivät tiivistä kirjeenvaihtoa. Lähetystön puolelta ehdotusta yritettiin kovasti toteuttaa, mutta lopulta radiolähetyksistä vastaavilla ei kiinnostusta ollut³¹. On kuitenkin ilmeistä, että

²⁵ Berliinin lähetystön kiertokirje Nr 35 konsulaateille, 16.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²⁶ Berliinin lähetystön kiertokirje Nr 36 konsulaateille, 25.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²⁷ Wiesbadenin konsulaatin vastaus lähetystön kirjeeseen, 30.11.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²⁸ UM:n kirje Berliinin lähetystölle, 22.11.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

²⁹ Valtosen kirje Berliinin lähetystölle, 18.12.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

³⁰ Schneevoigtin kirje lähettiläs Wuorimaalle, 5.10.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

³¹ Berliinin lähetystön kirje Schneevoigtille, 7.12.1935. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

lähetytö oli valmis edistämään Sibeliuksen näkyvyyttä yksityishenkilöiden aloitteesta. Se ei myöskään pyytänyt ulkoasianministeriöltä suostumuksia Schneevoigtin tapauksessa, vaan toimi itsenäisesti. Hierarkia ministeriön ja lähetytön välillä ei siis ollut mitenkään autotäärinen.

Konsulaattien raportointi 70-vuotispäivien kulusta lähetytölle oli hyvin vaihtelevan laatuista. Esimerkiksi Ylä- ja Alasleesian konsulaatti raportoi juhlallisuuksien kulusta hyvin tarkasti ja systemaattisesti, kertoen niin järjestetystä konsertista, päivällisestä kuin Sibeliuksen saamasta mediahuomiostakin alueella.³² Muiden konsulaattien raportit ovat hieman vapaammin muotoiltuja – mitään tiukkoja ohjeita raportoinnin suhteen ei siis ole lähetytön puolelta annettu.

Hierarkia Sibeliusta hyväkseen käyttävässä kulttuuridiplomaattisessa työssä alkaa näyttää selvältä: ulkoasianministeriö ohjeisti Berliinin lähetytöä, joka taas omasta puolestaan ohjeisti konsulaatteja. Yksittäisille viranomaisille niin lähetytössä kuin konsulaateissakin on kuitenkin jätetty suhteellisen paljon pelivaraa; paikallisista olosuhteista ja konsuleista riippuen Sibeliuksen 70-vuotispäivää vietettiin eri tavoin ympäri Saksaa. Pääsääntöisesti – ja hyvin luonnollisesti – pyrittiin järjestämään juhlakonsertteja. Nämä vaikuttavat olleen tärkeimmässä roolissa juhlapäivän vietossa, mutta myös päivällisiä järjestettiin konsulinvirastojen toimesta. Sibeliusta pyrittiin myös saamaan näkyviin lehdistössä maanlaajuisesti. Monen konsulaatin lähetytölle kirjoittama lehdistöraportti kertoo myös tämän puolen tärkeydestä – voidaan sanoa, että Sibeliusta ja tämän suomalaisuutta koitettiin saada laajasti esille lehdistössä ympäri Saksan. Vaikka lähetytö tekikin suurimman osan lehdistöön vaikuttamisesta, etenkin kansallisen tason lehtien ollessa kyseessä, paikallislehtien kohdalla konsulaatit tekivät samaa työtä.

Sibeliuksen 70-vuotispäivät itsessään onnistuivat Saksassa erittäin hyvin. Lähettiläs Wuorimaa oli tyytyväinen Berliinin lisäksi erityisesti Wiesbadenissa ja Königsbergissä järjestettyihin tapahtumiin.³³ Tämä ja muut tapahtumat, joissa Sibelius oli esillä vuonna

³² Ylä- ja Alasleesian konsulaatin raportti lähetytölle, 11.12.1935. Berliinin lähetytön arkisto. KA.

³³ Wuorimaa 1967, 61-62.

1935, lisäsivät hänen suosiotaan Saksassa rajusti.³⁴ Pohja tulevalle kulttuuridiplomaattiselle työlle oli siis luotu.

³⁴ Peltovuori 2005, 236.

2. Järjestelmälliset 75-vuotispäivät

Sibeliuksen 75-vuotispäiviä juhlistettiin joulukuussa 1940. Paljon oli tapahtunut sitten edellisen suuren Sibeliuksen juhlan: talvisota oli käyty, Puola miehitetty ja Suomen asema Euroopassa epävarma. Talvisodan päätyttyä Suomen ja Saksan lähentyminen oli alkanut. Sibeliuksen syntymäpäivät olisivat hyvä tilaisuus tuoda maita yhteen kulttuurin saralla. Itse Sibeliuksen ei ollut saanut 70-vuotispäivien jälkeen suurta näkyvyyttä Saksan lehdistössä³⁵, mutta 75-vuotispäivät tarjosivat uuden mahdollisuuden käyttää häntä kulttuuridiplomaattisena välineenä.

Lähetystö oli alkanut suorittaa propagandatyötä uudella intensiteetillä talvisodan myötä ja sen jälkeen. Suomen johto teki töitä sen eteen, että kansalaisten hapan asenne Suomen sodassa yksinjäntänyttä Saksaa kohtaan vaimenisi. Tätä taustaa vasten oli myös kulttuurivaihdon edistäminen luonnollista, ja osana siihen kuului Sibeliuksen sävellyksien vienti.³⁶ Syksystä 1940 lähetystö myös avusti Suomesta saksalaisille kertovan Nordlicht-lehden julkaisussa yhteistyössä Itämeren Piiri -nimisen järjestön kanssa. Lehdessä olivat laajasti esillä kulttuuripersoonallisuudet, joihin myös Sibeliuksen kuului. Nordlichtin julkaiseminen käsitettiin lähetystön ja UM:n puolella nimenomaan propagandana. Levikki ei ollut suuri, yksittäisten numeroiden painosten ollessa 5k-10k kappaletta.³⁷ Julkaisu kuitenkin osoittaa lähetystöllä olleen laajentuneen roolin kulttuuridiplomaattisessa työssä.

Suomalainen musiikki ja Sibeliuksen olivat olleet voimakkaasti esillä Saksassa vuonna 1938,³⁸ mutta kiristynyt tilanne ja talvisota olivat pistäneet suomalaisen kulttuuripropagandan tauolle. Vuonna 1939 Sibeliuksen ei juuri ollut näkyvillä Saksassa, eikä suomalaisen musiikin levityksessä ollut havaittavissa mitään kohokohtia.³⁹ Tähän peilaten Sibeliuksen 75-vuotispäivät olivat hyvin merkityksellisiä suomalaisen kulttuuridiplomatian kannalta: Sibeliuksen näkyvyys oli vähentynyt, mutta nyt oli hyvä tilaisuus tehdä asiaan muutos. Järjestelyitä kuitenkin hieman vaikeutti se, että 70-

³⁵ Peltovuori 2005, 237.

³⁶ Julkunen 1984, 134.

³⁷ Nordlichtin toimintakertomus, 14.10.1941. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

³⁸ Peltovuori 2005, 241.

³⁹ Peltovuori 2005, 243.

vuotispäivien vietossa avustanut Nordische Gesellschaft oli joutunut viranomaisten epäsuosioon lukuisien epäonnistumisten myötä – vuonna 1940 sen vaikutusvalta oli kutistunut olemattomiin⁴⁰. NG ei pystynytkään tekemään enempää kuin esittämään juhlalliset onnittelet Sibeliukselle syntymäpäivien johdosta. Järjestelyissä sillä ei ollut enää osaa eikä arpaa.⁴¹ Tämä lisäsi lähetystön vastuuta niin juhlista tiedottamisessa kuin niiden toteuttamisessa.

Hierarkia oli selvä näissäkin Sibelius-juhlissa: ulkoasianministeriö kehotti Euroopan lähetystöjä syntymäpäivän juhlistamiseen, lähettäen samalla aineistoa lehdistön käyttöön. Kiertokirjeessään ministeriö painottikin lehdistönäkyvyyden hankkimista Sibeliukselle.⁴² Kun konsertteihin ja vastaaviin ei annettu ministeriön puolelta erillistä ohjeistusta, vaikuttaa vahvasti siltä, että suurin fokus oli siirtynyt lehdistöön vaikuttamiseen.

Berliinin lähetystö ohjeisti omasta puolestaan konsulaatteja. Annetussa ohjeistuksessa näkyy myös keskittyminen lehdistöpuoleen; lähetystö oheistikin kopioita ulkoasianministeriöltä jo saadusta materiaalista. Konsulaatteja käskettiin raportoimaan Sibelius-päivän jälkeen takaisin nimenomaan Sibeliuksen saamasta huomiosta paikallisessa lehdistössä.⁴³ Pääkonsulinvirastoille annettiin vielä erillisiä neuvoja, jotka nekin liittyivät lehdistöön vaikuttamiseen.⁴⁴

Toisin kuin viisi vuotta sitten, konsulaattien raportit Sibelius-juhlien kulusta olivat nyt lyhyitä, ytimekkäitä ja järjestelmällisiä. Kuten lähetystö oli ohjeistanutkin, olivat konsulaatit keskittyneet saamaan Sibeliukselle näkyvyyttä lehdistössä. Esimerkiksi Wienin pääkonsulaatin raportti on vain puolen sivun mittainen – siinä kerrotaan lyhyesti Sibeliuksen saaneen paljon huomiota paikallisissa lehdissä ja oheistettiin leikkeitä.⁴⁵ Muiden konsulaattien raportit noudattivat pitkälti samaa kaavaa.⁴⁶

⁴⁰ Jakobson 2009, 46.

⁴¹ Gleissner 2002, 157.

⁴² UM:n kiertokirje n:o60 ulkomaanedustustoille, 7.11.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁴³ Berliinin lähetystön kirjeitä konsulaateille, No2693-2699. 21.11.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁴⁴ Berliinin lähetystön kiertokirje Nr26 suomalaisille konsulaateille. 30.11.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁴⁵ Wienin konsulaatin kirje lähetystölle, 14.12.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁴⁶ Esim. Königsbergin ja Thüringenin konsulaattien kirjeet lähetystölle, 13./12.12.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

Sibeliuksen 75-vuotispäivien vietto ei onnistunut Berliinissä odotuksien mukaan. Varsinaiset juhlallisuudet siirtyivät tammikuulle, koska Reichsleiter Rosenberg, Saksan ”pääideologi”, ei pystynyt olemaan läsnä joulukuun aikana. Lähetystön toimesta järjestettiin kuitenkin tunnin mittainen juhlakonsertti Sibeliuksen kunniaksi. Sen sijaan tämän kertaisessa päätehtävässään – lehdistöön vaikuttamisessa – lähetystö ja konsulaatit onnistuivat hyvin. Lähetystö raportoi ulkoasianministeriölle lyhyesti ja ytimekkäästi: Sibeliuksen kerrottiin saaneen suurta huomiota, ja lehdistön omistaneen hänelle mielellään tilaa. Ministeriölle oheistettiin myös samalla suuri määrä lehtileikkeitä.⁴⁷ Lähetystön ja konsulaattien raporttien yhdenmukaisuus sekä ytimekkyys puhuvat sen puolesta, että hierarkia ja toimintatavat olivat selkiytyneet viisi vuotta aiemmin vietettyjen 70-vuotispäivien jälkeen.

Voidaan sanoa, että lehdistöön vaikuttaminen oli selkeässä pääroolissa Sibeliuksen 75-vuotispäivien juhlinnassa saksasta. Painotus viestitettiin selkeästi ja hierarkkisesti, lähtien ulkoasianministeriöstä ja päättyen konsulaatteihin. Berliinin lähetystön rooli oli hieman suurempi kuin viisi vuotta aiemmin, johtuen pitkälti Nordische Gesellschaftin vaikutusvallan vähenemisestä. Osa lähdemateriaalista näihin juhliin liittyen vaikuttaa kuitenkin tuhoutuneen, minkä vuoksi ei voida tehdä kovin varmoja päätelmiä siitä, mikä oli lähetystön osuus lehdistöön vaikuttamisessa – sen voidaan kuitenkin olettaa olleen suuri. Konsulaatit taas tekivät oman osuutensa vaikuttamalla paikallisiin lehtiin.

⁴⁷ Berliinin lähetystön raportti UM:lle, 16.12.1940. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

3. Suomen 25-vuotinen itsenäisyys ja Sibelius-diplomatian pienentynyt rooli

Suomen 25-vuotinen itsenäisyys oli taas merkittävä tilaisuus tehdä kulttuuridiplomaattista työtä ulkomailla. Missään muualla se ei ollut tärkeämpää kuin Saksassa, joka oli nyt Suomen liittolainen maailmansodassa. Kuten se oli tehnyt jo Sibeliuksen juhlapäivien suhteen, ulkoasianministeriö ohjeisti eurooppalaisia lähetystöjä itsenäisyyspäivän vietosta. Lähetystöjä ohjeistettiin jälleen hankkimaan itsenäisyyspäivälle näkyvyyttä asemamaidensa lehdistöissä. Nyt lähetystöjen oli mahdollista myös hakea lisärahoitusta juhlallisuuksia varten, ja niitä käskettiin käyttämään omia propagandarahastojaan juhlallisuuksien vietossa.⁴⁸ Sodan aikaan rahaa olikin käytössä huomattavasti enemmän propagandatyöhön⁴⁹. Voidaan sanoa, että kulttuuridiplomaattisesta työstä oli tullut Suomelle tärkeämpää ja merkityksellisempää. Berliinin lähetystölle olikin erityisen tärkeää onnistua itsenäisyysjuhlissaan; Sibeliusta pyrittäisiin luonnollisesti käyttämään hyväksi.

Sibelius ei kuitenkaan ollut saanut merkittävää näkyvyyttä Saksassa moneen vuoteen: sota oli vienyt huomion kulttuurista. Suomalainen kulttuuri ei muutenkaan ollut ollut mitenkään kovassa huudossa. Esimerkiksi virallinen hyväksyntä Sibelius-seuran perustamiseen Saksassa saatiinkin vasta 1942, kun Suomi oli noussut poliittisesti ja sotilaallisesti tärkeään asemaan maan kannalta. Kiinnostusta oli kuitenkin saksalaisten musiikkihenkilöiden puolelta ollut jo paljon pitempään.⁵⁰ Aloitteen seuran perustamisesta teki Saksan propagandaministeriö, mikä korostaa Sibeliuksen uutta tärkeyttä. Mielenkiintoista kyllä, suomalaisilla viranomaisilla ei vaikuttanut olevan osaa eikä arpa seuran perustamisessa.⁵¹

Musiikki oli suuressa roolissa itsenäisyyspäivän vietossa Berliinissä. Päivän viettoa suunniteltiin jo lokakuussa; lähetystössä oltiin käsitelty asiaa, ja esitettiin ulkoasianministeriölle, että YLE:n 80-henkinen orkesteri soittaisi radioitavan konsertin,

⁴⁸ UM:n kiertokirje lähetystöille, 21.10.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁴⁹ Melgin 2014, 94-95.

⁵⁰ Peltovuori 2005, 239.

⁵¹ Gleissner 2002, 132.

joka soitettaisiin radiossa niin Berliinissä. Pääroolissa olisivat Sibeliuksen sävellykset.⁵² Lähetystö suunnittelikin konserttia yhteistyössä ministeriön kanssa yli kuukauden ajan.⁵³ Ministeriö muun muassa toimitti nuotituksia lähetystölle ja kommentoi konsertin ohjelmaa.⁵⁴

Tutun kaavan mukaan lähetystö toimitti taas aineistoa saksalaiselle lehdistölle. Lähetetyt tekstit keskittyivät Suomen historiaan; Sibelius mainittiin vain lyhyesti, ja musiikin sijaan keskityttiinkin suomalaisten menneisiin sotasaavutuksiin.⁵⁵ Tästä voi päätellä, ettei ainakaan Berliinin lähetystössä koettu Sibeliuksella olevan samanlaista propagandistista tai diplomaattista arvoa kuin ennen sotia.

Vaikka konsertissa oli mukana lukuisia kenraaleja, amiraaleja sekä suurlähettiläs Kivimäki, lähetystö ei vaikuta antaneen sille paljoakaan merkitystä juhlallisuuksien päätyttyä. Ainakaan lehdistössä ei juuri pyritty käyttämään suomalaista kulttuuria hyväksi – lähetystö raportoi ulkoasianministeriölle laajasti itsenäisyyspäivien saamasta lehdistöhuomiosta Saksassa, mutta raportissa ei Sibeliusta mainita sanallakaan. Kulttuurin ja Sibeliuksen sijaan lehdistö keskittyi käynnissä olevaan sotaan, etenkin Suomen ja Saksan aseveljeyteen. Puolestaan tasavallan presidentti Rydin itsenäisyyspäivän puhetta siteerattiin raportin mukaan paljon saksalaisessa lehdistössä, ja lähetystö selittikin varsin yksityiskohtaisesti, miten puhetta lehdistössä käsiteltiin.⁵⁶ Voidaan siis päätellä, ettei ainakaan Berliinin lähetystössä annettu enää Sibeliukselle yhtä suurta merkitystä kulttuuridiplomaattisena välineenä kuin ennen sotia. Tuntuukin luonnolliselta, että huomiota pyrittiin kiinnittämään enemmän suomalaisen kansan sisukkuuteen ja meneillään olevaan sotaan, kuin suomalaisen musiikin saavutuksiin.

Konsertin saatteeksi oli lähetystönsihteerin Martolan veli, professori Ravila, kirjoittanut viiden sivun saatepuheen. Puhe kertoi muun muassa talvisodan ihmeestä, Suomen kansan historiallisesta sotakunnosta ja hyvistä suhteista Saksaan. Kaiken huipuksi esitettiin visio suomalais-ugrilaisesta, Uralille ulottuvasta suurvaltiosta vuonna 2000.⁵⁷

⁵² Berliinin lähetystön kirje ulkoasianministeriölle, 15.10.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁵³ Kirje UM:ltä Berliinin lähetystölle, 25.11.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁵⁴ Kirje UM:ltä Berliinin lähetystölle, 28.11.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁵⁵ Berliinin lähetystön kirjeet lehdistölle, 24.11.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁵⁶ Sanomalehtikatsaus n:o25 A, Berliinin lähetystöltä UM:lle, 12.12.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁵⁷ Ravilan puhe, 06.12.1942. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

Sibeliuksen merkitys 25-vuotisjuhlissa Berliinissä näyttääkin olleen, että hänen musiikillaan höystettyä konserttia käytettiin lähinnä suomalaisen sotapropagandan levittämiseen. Hänen musiikkinsa ei enää ollut itse tarkoitus, vaan sen merkitys oli muuttunut hyvin välineelliseksi, jos ei sitä jo aikaisemmin joissain määrin ollut.

Voidaan sanoa, että Sibeliuksella oli kohtalainen rooli 25-vuotisen itsenäisyyden vietossa Berliinissä. Pääfokus oli käynnissä olevassa sodassa, mutta ulkoasianministeriö ja lähetystö pitivät huolen siitä, että myös suomalaista kulttuuria pidettiin esillä – Sibelius tietenkin osana tätä. Konsertit sekä musiikkisaleissa että radiossa kuuluivat tärkeinä, tarkasti suunniteltuina osina juhlallisuuksiin. Sen sijaan lehdistössä ei juuri huomioitu suomalaista musiikkia tai Sibeliusa; eikä lähetystö tällaisesta huomiota pyrkinytkään saamaan. ”Pehmeän vaikuttamisen” aika alkoi olla jatkosodan melskeissä jo ohi. Sotapropagandan tärkeys vaikutti ohittaneen kulttuuripropagandan.

Kaikesta huolimatta Berliinin lähetystön rooli pysyi tärkeänä kulttuuridiplomaattisessa työssä. Lähetystö oli mukana järjestämässä juhlallisuuksia, konsertteja ja niin edespäin – huolehtien myös siitä, että suomalainen kulttuuri Sibelius mukaan lukien sai edelleen näkyvyyttä Saksassa.

Sibeliuksen käyttö kulttuuridiplomaattisena välineenä jatkui sodan loppuun asti. Mitään suuria Sibeliukseen keskittyviä juhlia ei Suomen toimesta kuitenkaan enää järjestetty, mutta häntä pyrittiin kuitenkin pitämään koko ajan esillä. Erilaisia suomalaisen kulttuurin tapahtumia järjestettiin ympäri Saksan, joskin pääosa niistä Berliinissä. Näiden tapahtumien järjestelyssä oli myös lähetystö välillä mukana.⁵⁸ Vuonna 1942 perustettu Saksalainen Sibelius-seura oli nyt myös mukana järjestämässä tapahtumia. Sen voidaan sanoa ottaneen Nordische Gesellschaftin roolin. Yhdistys aloitti konserttien järjestämisen loppuvuodesta 1942, ja jatkoi työtään kiivaasti seuraavan vuoden loppuun.⁵⁹ Toiminta hiljeni vuonna 1944 ja loppui kokonaan Suomen erillisrauhan myötä.⁶⁰

Yksi esimerkki sodanaikaisesti suomalaisen kulttuurin tapahtumasta Saksassa on 28.2.1943 järjestetty Kalevala-ilta Berliinissä. Lähetystö oli tapahtuman pääasiallinen

⁵⁸ Gleissner 2002, 139-140.

⁵⁹ Gleissner 2002, 188-190.

⁶⁰ Gleissner 2002, 192.

järjestäjä, mutta apua saatiin myös Sibelius-seuralta.⁶¹ Illan ohjelmaan kuului Sibeliuksen Illalle (An den Abend). Muutoin hän ei ollut edustettuna, eikä siis mitenkään tärkeässä roolissa Kalevala-illassa.⁶²

Tilaisuudessa professori Paavo Ravila, lähetystönsihteeri Martolan veli, piti pitkähkön puheen Kalevalasta ja sen merkityksestä. Puhe oli hyvin poliittinen, mutta Sibeliuksiin ei mainittu sanallakaan.⁶³ Voisi kuvitella, että puhe olisi ollut hyvä tilaisuus nostaa jalustalle kulttuuria, jota Kalevala on innoittanut. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tässä vaiheessa sotaa kulttuuritapahtumia käytettiin enemmänkin välineenä poliittisten puheiden pitämiseen ja korkea-arvoisten virkamiesten yhteen tuomiseen, sen sijaan että suomalaista kulttuuria oltaisiin nostettu jalustalle. Tilanne oli siis samankaltainen kuin 25-vuotisen itsenäisyyden vietossa Berliinissä: Sibeliuksen ja kulttuuriviennin merkitys vaikutti vähäiseltä.

Vuosien 1935-1944 välillä Sibelius oli näkyvin ulkomainen säveltäjä Saksassa. Berliinin filharmoninen orkesteri soitti hänen sävellyksiään tällä aikavälillä 21 kertaa, mikä oli enemmän kuin kenenkään muun ulkomaisen säveltäjän, ja saksalaisetkin laskien hän oli neljänneksi soitetuin.⁶⁴ Vaikkei Sibeliuksen sodanaikaiselle näkyvyydelle annettukaan lähetystön järjestämässä juhlissa ja tapahtumissa paljon merkitystä sodan aikana, hän oli tuohon aikaan kuitenkin selvästi merkittävin ulkomainen säveltäjä Saksassa Gleissnerin mukaan.

⁶¹ Berliinin lähetystön kirje UM:lle, 25.02.1943. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁶² Berliinin lähetystön kirje Nordische Verbindungsstellelle, 18.02.1943. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁶³ Ravilan puhe, 28.02.1943. Berliinin lähetystön arkisto. KA.

⁶⁴ Gleissner 2002, 202.

Loppulause

Sibeliusta pyrittiin näyttämään erilaisten juhlien, tapahtumien ja konserttien kautta. Näistä merkittävimmät olivat Sibeliuksen 70- ja 75-vuotispäivät vuosina 1935 ja 1940. Euroopan ja Suomen tilanne oli muuttunut valtavasti näiden juhlallisuuksien välillä, mutta Sibeliukselle pyrittiin silti saamaan näkyvyyttä Saksassa hyvin samankaltaisin keinoin. Sibeliusta käytettiin jatkossakin paljon, mutta huomio väheni Suomen liittyttyä Saksan rinnalla sotaan; Suomen puolelta propaganda keskittyi kulttuurin ja Sibeliuksen sijasta aseveljeyteen ja suomalaisen kansan historiaan. Tämä näkyi selvästi Suomen 25-vuotisen itsenäisyyden juhlistamisen yhteydessä.

Pääkysymykseni käsitteli Berliinin suurlähetystön roolia Sibeliusta hyödyntävässä kulttuuridiplomatiassa Saksassa. Vaikuttaa siltä, että lähetystöllä oli jopa merkittävämpi rooli tässä kuin ulkoasianministeriöllä – toki ministeriö ohjeisti lähetystöä, mutta Berliinillä oli myös paljon liikkumavaraa tapahtumien järjestämisessä. Hierarkia osoittautui varsin selkeäksi: kun ministeriö antoi lähetystölle ohjeita, se puolestaan teki samaa konsulaateille.

Kun tarkastellaan hierarkian kehitystä vuodesta 1935 vuoteen 1944, se muuttui paljon järjestelmällisemmäksi ajan kuluessa. Sibeliuksen 70-vuotispäivien yhteydessä ohjeistukset ja raportit vaikuttivat pitkäköiltä ja vapaamuotoisilta; vastaavasti viisi vuotta myöhemmin ne olivat lyhyitä ja pysyivät tiukasti asiassa. Tämä koski sekä lähetystön että konsulaattien tuottamia asiakirjoja.

Lehdistönäkyvyys vaikutti olleen keskeisessä roolissa Sibelius-kulttuuridiplomatiassa. Siihen panostettiin jo Sibeliuksen 70-vuotisjuhlissa, jolloin saatiin myös avustusta Nordische Gesellschaftin kaltaisilta järjestöiltä. Tämän jälkeen lehdistöä painotettiin enenevässä määrin kulttuuridiplomaattisessa työssä, ja 75-vuotisjuhlissa se näyttää jo olleen pääroolissa. Lehdistötyön lisäksi järjestettiin lukuisia konsertteja, juhlallisuuksia ja muita kulttuuritapahtumia, joissa Sibeliuksen sävellyksiä oli mukana. Tämä toiminta sai kunnan lähtölaukauksen vuonna 1935 ja jatkui aina sodan loppuun asti. Kulttuuritapahtumien merkitys kuitenkin väheni ajan mittaan, kun itse sota sai yhä enemmän huomiota.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

KANSALLISARKISTO, Oulu (KA)

Ulkoasianministeriön Berliinin lähetystön arkisto (1913-1944).

II Lähdekirjallisuus

Wuorimaa, Aarne 1967: *Lähettiläänä Hitlerin Saksassa*. Otava, Helsinki.

III Tutkimuskirjallisuus

Gleissner, Ruth-Maria 2002: *Der unpolitische Komponist als Politikum: die Rezeption von Jean Sibelius im NS-Staat*. Peter Lang, Frankfurt am Main.

Jakobson, Max 2009: *Diplomaattien talvisota*. WSOY, Helsinki.

Julkunen, Martti 1984: *Information-work in Finland during the Second World War on the country's foreign relations*. Turun yliopisto, Turku.

Melgin, Elina 2014: *Propagandaa vai julkisuusdiplomatiaa? Taide ja kulttuuri Suomen maakuvan viestinnässä 1937-52*. Helsingin yliopisto, Helsinki.

Peltovuori, Risto 2005: *Suomi saksalaisin silmin 1933-1939. Lehdistön ja diplomatian näkökulmia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Saarinen, Hannes & Paloposki, Jyrki 2001: *Suomi Berliinissä*. Otava, Helsinki.

Tawaststjerna, Erik & Tawaststjerna, Erik Thomas 2003: *Sibelius*. Otava, Helsinki.